

Adnan Kaljanac, *U stranoj zemlji – Ćiro Truhelka u Bosni i Hercegovini* = *In a foreign country – Ćiro Truhelka in Bosnia and Herzegovina, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2024, 239 str.*

Skoro stoljeće i po prikupljanja arheološkog znanja u Bosni i Hercegovini, utemeljilo je jedan znanstveni kanon koji se malo ko usudio provesti kroz sito kritičkog razmišljanja. Jedan od prvih istraživača arheološke istine, koji se prihvatio tako nepopularnog čina, jeste Adnan Kaljanac, autor edicije posvećene problematici porijekla arheološkog znanja u Bosni i Hercegovini, koja u maniru trilogije, kao drama u tri čina, raspetljava klupko znanja koje je desetljećima ostalo zapetljano u prašnjavim kutijama državnih arhiva. Studija nazvana *U stranoj zemlji – Ćiro Truhelka u Bosni i Hercegovini*, koju u 2024. godini donosi Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, smjeliji je nastavak naslova *Stranputice rane arheologije u Bosni i Hercegovini* iz 2023. godine. Informisano formulisan naslov, *U stranoj zemlji – Ćiro Truhelka u Bosni i Hercegovini*, indikator je da ideja prvog arheologa u Bosni i Hercegovini, tj. prvog bosanskohercegovačkog arheologa, nije problem sintagme, nego pitanje kolonijalizma i nacionalizma, ali i politike. U istom maniru, knjigu otvaraju riječi bh. pjesnika Alekse Šantića, koje koncizno opisuju emociju života u tuđini, o čemu se u suštini i radi u ovom djelu, što je izuzetno nespecifično i naizgled nekoherentno s pitanjem porijekla arheološkog znanja. Upravo uz tu emociju Ćiro Truhelka je živio svakodnevni život u Bosni i Hercegovini, što se, nesumnjivo, snažno ispreplitalo kroz njegov

profesionalni angažman kao arheologa u istoj. Kao što i sam autor navodi, ovo djelo je ustvari simbioza istraživanja ta dva segmenta ličnosti ovog proslavljenog arheologa.

Već u uvodu autor, kroz veo suosjećanja, naglašava problematiku ispolitizirane ličnosti Ćire Truhelke, kao predmeta svojatanja i polemisanja, kao svojevrsnog artefakta koji je postao zahvaljujući nedostatku njegovog vlastitog glasa i stava, što mu je najzad ova studija ustupila i rasteretila ga kao svojevrsnog kulta ličnosti. U tehničkom smislu, djelo se sastoji od šest glavnih cjelina koje prezentiraju život i djelo Ćire Truhelke u Bosni i Hercegovini, ali ne na način na koji smo navikli, kroz suhe biografske fakte, prenošene kroz riječi savremenika i svih onih koji su došli nakon njih, nego kroz vlastita svjedočanstva samog arheologa, pronađena u njegovim dnevnicima i intimnim prepiskama sa najbližim prijateljima i saradnicima, kao i u svjedočanstvima njegovih potomaka.

Poglavlje nazvano *Dolazak u Bosnu i Hercegovinu* opisuje okolnosti pod kojima je podobni Ćiro Truhelka stigao u Bosnu i Hercegovinu, kao mladi, obrazovani arheolog, što je *de facto* personifikacija dolaska austrougarske okupacije. Dolazak iste podrazumijevao je uspostavljanje i kolonijalne arheologije, koja je u svojoj velebnosti ostavila mnoge propuste, a upravo kroz primjer Ćire Truhelke, autor preispituje uzroke i temelje takvog nedostatnog pristupa nauci, uprkos svim otkrićima kojima su zadužili generacije poslije njihovog odlaska.

Kroz nekoliko različitih historijskih perioda, ali i sistema koji su nastupili nakon odlaska Ćire Truhelke, o istom je

formirano i nekoliko različitih mišljenja u historiografiji. Ova mišljenja u svojim različitostima nisu nužno oprečna, samo su postavljena iz različitih perspektiva, bilo vremenskih, nacionalnih ili metodoloških. Navedenu problematiku, kao svojevrсни prikaz suda Truhelki, Kaljanac razrađuje u poglavlju nazvanom *Percepcija Ćire Truhelke u historiografiji*. O Truhelkinom radu tu svjedoče njegovi savremenici, nasljednici, sunarodnjaci, ali i sam autor. Dok ga jedni kritikuju, ali ne i kritiziraju, drugi ga hvale u toj mjeri da mu pridaju riječi i zasluge kojih se Truhelka lično odricao, ne znajući da će jednog dana biti sam sebi svjedok. Dok se kritike i hvale isprepliću u kompleksnu ideju arheologa koji je bio Ćiro Truhelka, najznačajniji dio tog poglavlja čine *Zabilježske Šefika Bešlagića*, koje profesionalni angažman Truhelke interpretiraju kroz njegov karakter, interese i političku pozadinu kojima je svjedočila njegova kćerka Agata Truhelka. Kaljanac u ovom poglavlju naglašava jednu Bešlagićevu misao koja bi mogla biti okosnica cjelokupnog Truhelkinog djelovanja, s posebnim fokusom na njegov rad na Glasincu, koji ga je proslavio na samom početku njegove karijere. Naime, Truhelka je poseban interes gajio prema albanskoj tradiciji, običajima, pričama, što je dovelo do toga da se intenzivno druži s istima. Povukavši paralelu sa popularnim narativom da su Albanci direktni nasljednici tzv. Ilira na ovim prostorima, autor dovodi u pitanje stvarno porijeklo utemeljene ideje o Glasincu kao bazenu ilirske materijalne kulture. Spoznavši ideje i zaključke koje je Bešlagić donio, a koje su bile ispred njegovog vremena, Kaljanac je odlučio da pruži priliku samom Ćiri Truhelki da svjedoči o istima.

Truhelka o Ćiri i njegovoj percepciji Bosne i Hercegovine naslov je najznačajnijeg poglavlja ove studije u kojem autor nema glavnu riječ, nego služi kao medij koji prenosi misli i emocije ovog istaknutog arheologa koji se nakon svog plodonosnog privatnog i profesionalnog života našao na sudu nauke koja treba da utvrdi svoje temelje, ali i put kojim će nastaviti. Upravo taj dualizam privatnog i poslovnog se ogleđa u igri riječi koje čine njegovo ime i prezime u naslovu poglavlja. Truhelka o Ćiri je inteligentna formacija kojom Kaljanac čini distinkciju između arheologa, kojeg naučna zajednica poznaje kao Truhelku, veliko ime nauke i svega ostalog što je Ćiro bio u svojoj srži kao kompleksna ličnost zatečena u tuđini. O toj tuđini, ali i o sebi Truhelka najiskrenije govori u svojim prepiskama sa profesorom, kumom i prijateljem Isidorom Kršnjavim. Analizom ovih intimnih prepiski između dva suvremenika u dijelu poglavlja pod nazivom *Bosna i Hercegovina u ličnoj korespodenciji s Isidorom Kršnjavim*, Kaljanac nas upoznae s Truhelkinim stavovima spram zemlje u koju je po zadatku poslan i u kojoj se osjećao kao tuđin na zadatku, te brojaio dane kada će je napustiti. Sudeći po njegovim izvještajima, Truhelka je dao naslutiti da taj zadatak nije samo bio u službi kolonijalističke arheologije, nego i u obavještajnoj službi. Autor s pravom postavlja pitanje da li je Truhelka, vođen takvim osjećajima, ustvari raspolagao bosanskohercegovačkim naslijeđem umjesto da ga je štitio, pa tako ukazuje na slučaj u kojem je arheolog svom kumu Kršnjavom na poklon poslao jedinu serdžadu iz Bosne i Hercegovine koja je precizno mogla biti datirana. Pitanjem

ove prakse autor se bavi i u prethodnom tomu ove edicije, što znači da ovaj slučaj nije izolovan, te da Truhelka nije izuzetak. U takvim djelima se ogleda priroda kolonijalnog arheologa u odnosu na onog domaćeg, vođenog pravim postulatima nauke i morala, te dobrobiti svoje zemlje, što autora vodi do pitanja u kojoj mjeri je Truhelka bio posvećen arheološkom sistematičkom djelovanju. Najbolji odgovor tome bi dala jedna studija slučaja, izdvojeno arheološko istraživanje koje se poistovjećuje s imenom Ćire Truhelke, za šta Kaljanac smatra da je čuveni Glasinac.

Kao glavni izvor studije, autor koristi Truhelkine dnevnik, koji su ispunjeni imponantnim crtežima samog arheologa. Shodno tome, u poglavlju nazvanom *Truhelka i njegovi dnevnik*, autor dnevnik dijeli u tri kategorije. Prvu kategoriju predstavljaju crteži znamenitih građevina, lica i trenutaka koje je doživio Truhelka u svom putovanju kroz Bosnu i Hercegovinu. Druga kategorija se tiče arheoloških crteža sa istih tih putovanja, zahvaljujući kojima danas imamo podatke o nekim razrušenim starim gradovima, dok se treća kategorija odnosi na konkretne arheološke podatke sa vršenih istraživanja kojima je Truhelka prisustvovao ili ne. Upravo ta treća kategorija predstavlja ključ "glasinačke studije", koja služi kao primjer na kojem autor predstavlja načela moderne arheološke epistemologije i korelaciju arheološkog predmeta, podataka koje on proizvodi i naposljetku arheološke interpretacije. U slučaju Glasinca, Ćiro Truhelka lično svjedoči o adekvatnosti prikupljanja spornih predmeta i podataka što posljedično vodi do upitne interpretacije.

Postavljajući pitanje da li su određene arheološke interpretacije ustvari produkt ideje, u poglavlju nazvanom *Ideja ili interpretacija* Kaljanac, uvijek aktualno, pitanje Ilira izjednačava sa idejom koja je u svom ukorijenjenom postojanju i nastojanju da živi, mogla vršiti direktan utjecaj na prikupljanje podataka na osnovu pronađenih predmeta, a samim tim i na finalnu interpretaciju.

Analizom izvora i historijom postojanja ilirske ideje na prostoru Bosne i Hercegovine, od srednjeg vijeka, preko pape Pia, Ljudevita Gaja i naposljetku velikih umova Austrougarske monarhije, Kaljanac ilustrira čvrste temelje koji su postavljeni za istraživanje prahistorijske arheologije svakom arheologu koji bi došao u ovu austrougarsku koloniju, pa tako i uvaženom Ćiri Truhelki. Učen onako kako jeste, Truhelka se nije mogao odmaći od ideje Bosne i Hercegovine kao "srca Ilirije", pa je s prvim iskopavanjima na Glasincu isti učinio eponimom ilirske kulture. Dalje, Kaljanac naglašava, kako se ista ideja protezala i u nastupajuća dva sistema, te je postojanje Ilira postalo općeprihvaćen fakt, a znanstveno istraživanje se svodilo na dokazivanje istog.

Kako je taj cijeli proces išao unazad, formiranjem interpretacije, razlaganjem iste u podatke, pa tek naposljetku prikupljanja predmeta, autor se osvrće na već spomenutu problematiku adekvatnog prikupljanja istih. U ovom slučaju, Kaljanac ukazuje na nedostatke pouzdanosti informacija koje prikupljeni predmeti nose, pa dovodi u pitanje stvarnu vrijednost glasinačkih nalaza, izjednačavajući ih sa muzejskim rekvizitima. Kako je revizija glasinačkog pitanja skoro

neizvodiva, autor se oslanja na interpretaciju samog Truhelke, njegovog nasljednika Franje Fiale, a u posebnoj mjeri na interpretaciju Alojza Benca i Borivoja Čovića u publikaciji *Glasinac 1* i *Glasinac 2*, gdje isti ukazuju na nedostatak keramičkog materijala u muzejskom inventaru, dok je prisutan u arheološkim izvještajima Fiale i drugih autora.

U vezi s ovom problematikom, autor pronicljivo navodi crticu postojanja jednog amatera, entuzijaste, kojem je Truhelka prepustio izvođenje iskopavanja Glasinca dok je on obilazio nekropole s drugim nadničarem. Kako sam Truhelka navodi, entuzijasta Mehaga Pliska, bio je izuzetno razočaran što nije nailazio na zlato. Kako je isti nastavio istraživanja i pod vodstvom Fiale, autor ovdje dolazi do zaključka da je Pliska zajednički faktor uslijed kojeg neatraktivni keramički nalazi nestaju. U nedostatku drugog objašnjenja, ovaj zaključak se može potkrijepiti situacijom koju imamo i danas, gdje entuzijasti predstavljaju izuzetno opasan aparat u arheološkoj nauci, opremljeni znanjem, ali ne i razumijevanjem postulata ove nauke u svom tzv. lovu na blago, čine nemjerljivu štetu, a sve uz podršku onih koji bi trebali da znaju bolje.

Kada je Glasinac u pitanju, nedostatak keramičkih nalaza nije jedina zagonetka. Analizom Truhelkinih dnevnika, Arheološkog leksikona i Benčeve i Čovićeve edicije, Kaljanac uviđa na nekoherentnost informacija o broju iskopanih tumula, pa tako analizirajući lokalitet po lokalitet, pokušava doći do najtačnijeg broja. U ovom slučaju, otežavajuću okolnost čini postojanje više sličnih toponima koji se na nekim stranicama izvještaja i dnevnika spajaju u jedan lokalitet.

Analizirajući šest različitih cjelina na kojima su tumuli iskopavani, Kaljanac se hvata u koštac sa konfuznim imenima lokaliteta, numeričkim i abecednim oznakama tumula, dimenzijama istih i udaljenosti između njih u poglavlju nazvanom *Truhelka u potrazi za glasinačkim grobovima*. Posebnu pozornost u ovom poglavlju privlači pojam postojanja poznate Arareve gromile, najpoznatijeg kneževskog groba na prostoru današnje Bosne i Hercegovine. Truhelkini izvještaji o postojanju tri tumula se kose sa njegovim dnevnicima u kojima ih ima pet, dok su kod njegovih nasljednika obilježeni kao jedan, monumentalni grob. Posljedično tome, Kaljanac dolazi do zaključka da je poznata Arareva gromila samo skup podataka o veličini i jedinstvenosti groba, a taj skup je nadasve netačan. U netačnom duhu, autor također daje kritiku na analizu najpoznatijeg nalaza iz Arareve gromile, astragalnog pojasa. Po pronalasku istog, nacrtao ga je u svom praktičnom, horizontalnom izdanju, koje je i svojstveno pojasu, da bi ga kasnije rekonstruisao u vertikalnom položaju, što su usvojili i svi nakon njega. Odgovor na porijeklo pitanja ove promjene u interpretaciji ne nudi ni Truhelka lično.

Jedna stranica dnevnika, numerisana brojem 37, privukla je posebnu pažnju Kaljanca, koji na njoj uviđa grupisanje nalaza sa svih glasinačkih lokaliteta po tipu, pa tako nestaje veza koja bi ih mogla opredijeliti u njihovu izvornu grobnu cjelinu i lokalitete. Radi se o nalazima iz ukupno 63 tumula, što ukazuje na to da je cjelokupna kampanja od 63 tumula stala na nekoliko redova na jednoj stranici dnevnika. Shodno tome, Kaljanac dolazi do zaključka, da uprkos austrougarskom

savršenom administrativnom aparatusu, arheološki izvještaji nikad nisu objavljeni niti sačuvani, izuzev onih koji su završili kao izdanja u Glasniku Zemaljskog muzeja. Ovaj problem se ogleda u isključivom interesu vlasti za financijske izvještaje i mogućnost upotrebe u političko-propagandne svrhe, što, kako autor zaključuje, ima dalekosežne posljedice za arheologiju Bosne i Hercegovine u vidu fabrikacije arheološkog znanja u odnosu na interpretacijski proces.

U posljednjem dijelu ovog poglavlja, Kaljanac rezimira prikupljene, dosad manje poznate ili sasvim nepoznate informacije o Truhelkinom djelovanju u Bosni i Hercegovini. Svojevrsnom sociološkom i psihološkom analizom autor daje uvid u kompleksni lik arheologa, supruga, oca, političkog pijuna, ali i Hrvata daleko od domovine u koju se težio vratiti i u njoj umrijeti. Nebrojeno puta dokazavši znanje i stručnost istog, autor se pita da li su nedostaci u temeljima bosanskohercegovačke arheologije koje je postavio sam Ćiro Truhelka, ustvari posljedica njegovog kolonijalističkog pristupa istom ili nedostatka entuzijazma koji bi osjećao da je radio u voljenoj domovini. S razumijevanjem ondašnjeg sistema, ali odbacujući ustaljeni šablon opravdanja za ustroj istog, Kaljanac kritikuje nizak stepen vrijednosti nalaza s proslavljenog Glasinca, za što smatra da su ustanovili i Truhelkini nasljednici, ali da su u znak poštovanja lika i djela prvog arheologa u

Bosni i Hercegovini, te manjkavosti pokrivali nalazima s drugih istraživanja.

Na samom kraju ovog izuzetno kompleksnog djela, Kaljanac daje zaključak u kojem navodi da je ličnost Ćire Truhelke izuzetno kompleksnija od onog što može stati na nekoliko stranica knjige, te da je isti uzet *in exemplum* u potrazi za arheološkom istinom Bosne i Hercegovine. U jednom elegantnom kritičkom pristupu punom razumijevanja i poštovanja prema začetnicima arheologije kao zvanične nauke u našoj zemlji, autor predstavlja jedan kompleksan problem na kojem počiva legitimitet arheološkog znanja, ali i budućnost ove nauke. Kritičkim osvrtom izlazi iz zone komfora koja je temelj i oslonac svih istraživanja kojih smo se prihvatili kroz cijelo jedno stoljeće.

Dajući nam uvid u dnevnik jednog pionira bosanskohercegovačke arheologije, Adnan Kaljanac otvara prozor, što je bilo nužno da se učmalost ove nauke, koja je uzeta kao norma, uskomeša i pomjeri sa tačke na kojoj stoji od svog postanka. Shvativši Ćiru Truhelku kao personifikaciju iste, Kaljanac donosi izuzetno hvale vrijedno djelo i postavlja neke nove temelje, ne samo u teorijskoj arheologiji, nego u cjelokupnom metodološkom pristupu ovoj nauci. Odlikovana izuzetno kvalitetnim istraživačkim radom, pisana razumljivo i pitko, cjelokupna edicija ukazuje na novi kanon istraživanja koji nije teško prihvatiti.

DŽENEFA MERDANIĆ ŠAHINOVIĆ